

**MADENCİLİK-ŞEHİRLEŞME İLİŞKİSİNE FARKLI BİR
ÖRNEK: BALYA**
(A Distinct Example For The Mining-Urbanization Relationship: Balya)

Yard. Doç. Dr. İbrahim AYDIN*

ÖZET:

Madencilik fonksiyonu ile 1840-1940 yılları arasında Türkiye'nin en popüler yerleşmelerinden biri olan Balya, günümüzde oldukça sönük bir dönem yaşamaktadır. Bu dönemde Avrupalı birçok şirketin ilgi gösterdiği Balya, Türkiye'de birçok ilki gerçekleştirmiştir. Elektriğin ilk kullanıldığı, belediye teşkilatının ilk kurulduğu (1890), hava kirliliğinin ilk olarak yaşandığı Balya, ilk işçi grevine de sahne olmuştur.

Tam bir maden şehri olan Balya; sosyal ve kültürel yapısı, hareketli ticareti ile göz kamaştıran bir şehirdir. Hastaneleri, barları ve sineması olan Balya'nın yapısı 1939 yılında madenin kapatılması ile değişmiştir. Dışarıya yoğun bir göç yaşanmış, ticaret, sosyal, kültürel yapısı ve nihayetinde ekonomik yapısı değişmiştir. Günümüzde ilçe statüsünde olan Balya, tarım ve hayvancılık yerleşmesi haline gelmiştir. Balya, 2003 yılında yayımlanan ilçelerin sosyo-ekonomik gelişme raporuna göre Türkiye'de 858 ilçe içerisinde 653., Balıkesir ili sınırları içerisinde ise 19 ilçe içerisinde son sırada ve 5. grupta yer almaktadır.

Bu çalışmada, Balya'nın yaşadığı değişim ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT:

Balya, one of the most popular cities in Turkey between 1840 and 1940 by means of mining, is far behind its glory today. During that period Balya, which attracted the attention of most of the European Companies, had become the initial city in many aspect, such as the electricity was first used there, the first municipality organization was founded,(in 1840), the first air pollution and the first strike were occurred.

Balya termed a mining city was outstanding with its social and cultural structure and its lucrative commerce. There were hospitals, bars and cinema in the city but all of the structure changed when in 1939 the mine activities were closed. Most of the people migrate from the city and thus commerce, the social

---

*Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü.
e-mail: ibrahimaydin@balikesir.edu.tr

and cultural structure and the economic structure of the city were affected negatively. In Balya, one of the district of Balıkesir Province, presently, main livelihood of the population of Balya depends on agriculture and stock raising. According to "The Social and Economic Development Report of Turkey" in 2003, Balya is cited the 653rd order of 858 districts of Turkey and is found in last order of districts of Balıkesir Province.

In this study, population, social, economic changes of the Balya district is Presented and discussed.

1-Giriş

Şehirler, sahip oldukları kalabalık nüfusla kırsal yerleşmelerden ayrılırlar. Kırsal yerleşmelerine göre oldukça geniş yerleşme alanı kaplayan şehirler, yürütülen ve hâkim olan ekonomik faaliyetler, iş bölümü gibi özellikleri ile de farklıdırlar. Şehirler, insanların oldukça farklı sosyal yapılardan gelmeleri, kültürel faaliyetler, sosyal hizmetler ve boyutları ile kırsal yerleşmelerden ayrılırlar. Şehirlerde yaşayan insanların eğitim durumları, giyim ve kuşamları, gündemleri de kırsal yerleşmelerdekilere göre farklıdır.

Her şehrin ortaya çıkış sebebi değişik olup, gelişme süreleri, hızları ve hatta yöresel ve bölgesel etkinlik dönemleri de farklıdır. Bazı yerleşmeler kırsal yerleşme iken yavaş yavaş gelişerek şehir karakteri kazanmaktadır. Buna karşılık; bazı yerleşmeler ise küçük bir yerleşme iken, bir sanayi tesisinin kurulması, maden işletmesinin açılması, işlek bir yol güzergâhının geçmesi, askeri tesislerin veya üniversitenin açılması, turistik tesislerin kurulması gibi istihdam imkânı sağlayan değişimlerin, nüfusu oraya çekmesiyle kısa bir süre içerisinde büyüyerek şehir haline dönüşebilmektedir. Böylece şehirler, ortaya çıkmalarını ve ayakta kalmalarını sağlayan fonksiyonlara göre adlandırılmaktadır. Sanayi, madencilik, askeri, turizm şehirleri gibi. Ancak bazı durumlarda, söz konusu şehir yapıcı unsurların ortadan kalkması, yerine alternatif ekonomik faaliyetin geliştirilememesi, işgücünün istihdam imkânlarını da ortadan kaldırmaktadır. Bunun sonucu olarak şehir yoğun bir şekilde dışarıya göç vermeye başlayarak şehir olma özelliğini kaybetmektedir. Bu makalede söz konusu duruma örnek olarak Balya ele alınmıştır. Madencilik faaliyetleriyle 1840-1940 yılları arasında en hareketli dönemini yaşayan Balya, maden işletmesinin 1939 tarihinde kapatılması

sonucu, yoğun bir şekilde nüfus azalmasına uğramıştır. Alternatif ekonomik faaliyetlerin geliştirilememesi dışarıya göçü teşvik etmiş, bu durumdan hizmet ve ticarî sektör de olumsuz yönde etkilenince sermaye de Balya'dan çıkmıştır. Günümüzde (2000 yılı sayım sonuçlarına göre) Balya, sahip olduğu 1916 nüfusu ile kısmi şehir karakterini önemli ölçüde yitirmiştir.

2. Coğrafi Konumu

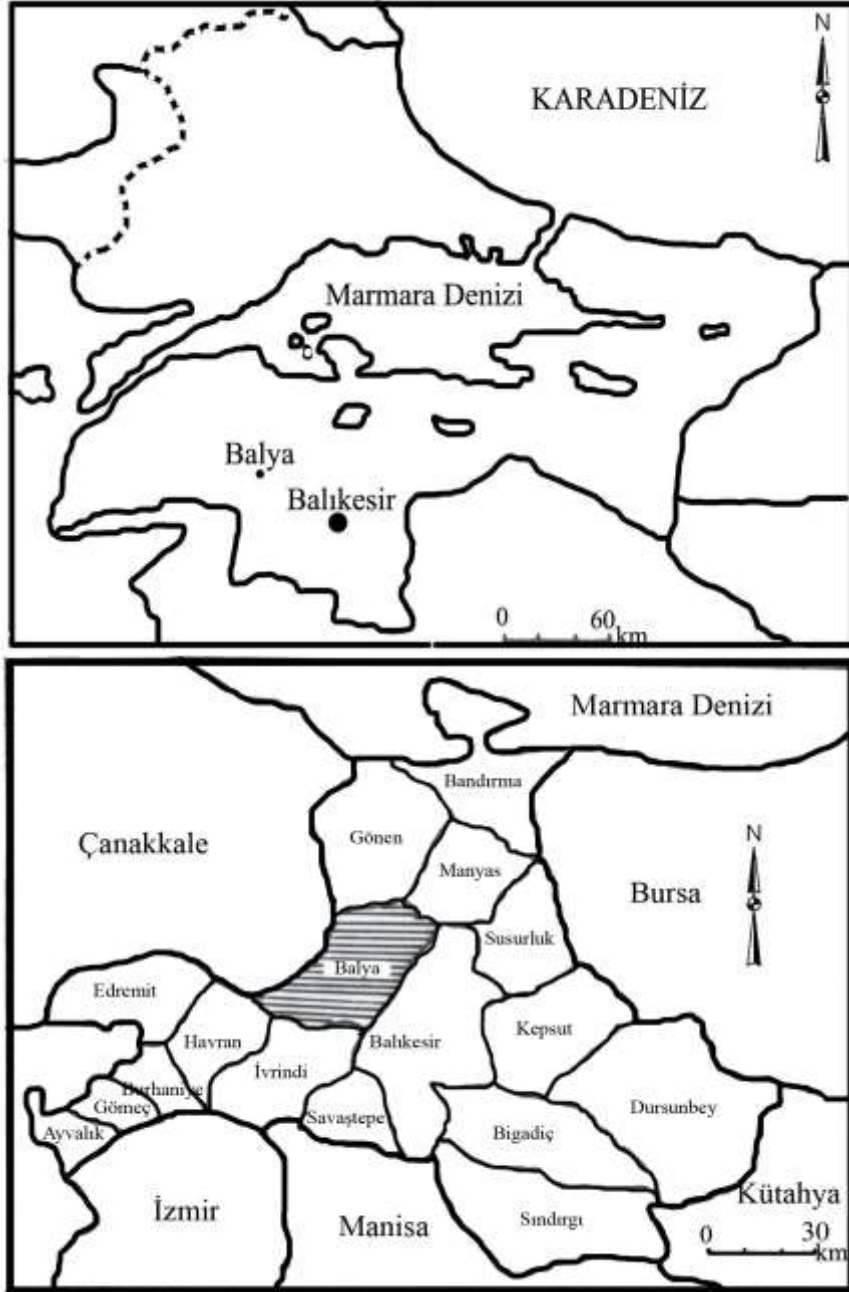
Balya, Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara Bölümü'nde, Balıkesir ili sınırları içerisinde yer almakta olup, yönetim olarak ilçe statüsündedir. Kuzeyinde Manyas ve Gönen ilçelerinin yer aldığı Balya'nın, doğusunda Balıkesir, güneyinde İvrindi, batısında da Yenice (Çanakkale) ve Havran ilçeleri bulunmaktadır (şekil-1).

Yüzölçümü 952 km² olan Balya'nın %70'i kadarını dağlık alanlar, geriye kalanını engebeli alanlar oluşturur. İlçenin kuzey batısında Konak, batıda Ekizce, doğuda Akçal dağları uzanmaktadır. (Balıkesir İl Yıllığı, 1975). Bu nedenle sahip olduğu toprakların önemli bir kısmı tarım faaliyetlerine uygun olmayıp, daha çok mera alanı olarak kullanılmaktadır. Bu mera alanında ise ağırlıklı olarak geleneksel yöntemlerle yapılan hayvancılık faaliyetleri sürdürülmektedir. Ortalama yükseltisinin 230 metre olduğu Balya'nın en yüksek tepesi doğusunda yer alan Akçal Tepesi'dir (642 m). Balya'nın en önemli akarsuyu olan Kocaçay, Kaz Dağları'ndan doğarak İvrindi'den Balya sınırları içerisine girer ve Kocadere ile Orhanlar derelerini bünyesine aldıktan sonra, Manyas Gölü'ne dökülür.

3. Şehrin Tarihçesi

Balya'nın ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. Tarihte Perichoroxis, Poimonenan, Ergosteria isimleriyle tanınmıştır. Bazı kaynaklarda ilçenin kuruluşunu, buradaki simli kurşun madeninin işletmeye açılma tarihi kabul edilir. Balya; Hititler, Frigyalılar, Lidyalılar, Persler ve Makedonların yönetiminde kalmış, Büyük İskender'in ölümünden sonra ise Misya sınırları içerisinde yer almıştır.

Bergamalıların ve M.Ö. 129'da da Romalıların yönetimine geçen Balya ve çevresi Romalılar döneminden beri çinko, kurşun, manganez gibi maden işletmeleri ile tanınmıştır.

Şekil-1 Balya'nın lokasyon haritası

12. yüzyılda, Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı bir uç beyliği olan Karesi Beyliği'nin sınırları içinde yer alan Balya, Karesi Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne katılması ile 1345 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Balya şehir merkezi, 1800 yılından önce “Kocagümüş Köyü” olarak anılmış ve Balıkesir (Karesi) Sancağı sınırları içerisinde Alidemirci Bucağı'na bağlı bir köy konumunda olmuştur. Ancak buradaki kurşun madeninın işletme imtiyazınının bir Fransız şirket tarafından alınarak işletmeye açılması sonucu, “Kocagümüş Köyü” hem yurt içinden hem de Avrupa'dan işçi ve teknik eleman göçü almış ve nüfusu kısa bir sürede oldukça artmıştır. Bu durum Kocagümüş Köyü'nü hızla geliştirmiş ve Alidemirci Köyü'ndeki Bucak teşkilâtının 1807'de buraya taşınmasını sağlamıştır. Bu dönemden sonra madenciliğin sağlamış olduğu iş imkânları ve ekonomik hareketlilik ile ülkemizin en önemli yerleşim merkezlerinden birisi olmuştur.

“1864 yılına kadar Hüdavendigâr Eyaletinin Karesi Livasına bağlı bir kaza olan Balya, vilayet sistemine geçilen düzenlemeyle, 1864-1874 yılları arası Edremit kazasının, 1874'ten sonra Balıkesir'in merkez nahiyesi olmuştur. Karesi'nin vilayet olduğu dönemde ve tekrar sancak olduğu dönemde aynı konumunu sürdürmüştür. 1900 yılında ise Balya üçüncü sınıf olarak tekrar kaza yapılmıştır. 1910'da ikinci sınıf kazalığa yükseltilmiştir” (Mutaf, 2003).

Balya, kurtuluş savaşı öncesinde Yunanlılar tarafından işgal edilmiş, ilçe ve çevresinde verilen millî mücadele sonucu 6 Eylül 1922 tarihinde işgalden kurtulmuştur. İşgalden kurtuluş mücadelesi sırasında Yunanlıların dışında kuzeyde Anzavur Çetesi ve batıda Gavur İmamla da mücadele edilmek zorunda kalınmıştır. Belediye ve altyapı teşkilâtının 1890 yılında kurulduğu Balya, 1910 yılında ilçe olmuştur. Balya, Türkiye'de 1901 yılından beri elektrik enerjisinin kullanıldığı ilk yerleşim birimidir.

Balya'nın isminin nereden geldiği ile ilgili olarak iki rivayet vardır. Bunlardan biri; işletilen kurşun madenlerin Kocagümüş Köyü'nde paketlenmesi (balyalanması) nedeniyle Balya ismi verilmiş olması, diğeri; madenin Fransızlar tarafından işletildiği dönemde ilçe kadısı olan Bâli Bey'in ismine dayandığı yönündedir.

4. Balya’da Madencilik Faaliyetleri ve Madencilğin Tarihçesi

Balya’da madencilik faaliyetlerinin ilk olarak ne zaman başladığı tam olarak bilinmemektedir. Madencilğin başlangıcını M.Ö. 500’lü yıllara dayandıranların (Ercan, 1997) yanında, Romalılar döneminde madenlerin işletildiği ve adının “Kristiyan” olduğu ve Balya çevresinde maden ihracatıyla ünlenmiş “Periharaks” isminde bir yerleşme olduğunu (Uzunçarşılı, 2000) savunanlar da bulunmaktadır. Fransızlar tarafından işletilmiş olan maden galerilerinin dışında, çok eski yıllara ait kuyu ve galeriler ile cüruf ve atıkların bulunması, bunların Cenevizlilere ait olduğu söylentilerini çıkarmıştır. Ayrıca Truva harabelerinde yapılan kazılarda bulunan kurşundan yapılmış bazı eşyaların ham maddesinin de Balya’dan sağlandığı tahmin edilmektedir.

Balya madenleri ile ilgili en eski belge Bursa mahkeme sicillerinde rastlanan 1544 tarihli belge olup, belgede padişahın Balya’daki madenlerde çalışmak üzere Bursa, Edremit ve Balıkesir’den yirmi beşer kişinin “kazıcı” olarak tayin ettiği belirtilmektedir. O dönemde madenlerde çalışanlar; “kürekçiler” ve “kazıcılar” olarak ikiye ayrılmıştır. Bunlar, her türlü vergiden muaf tutulan, madenin çevresindeki köylerden gelen insanlardan oluşmaktadır. Yine çevre köyler çeşitli guruplara ayrılarak, onlara madenin işletilmesi, kömürün çıkarılması, odunun temin edilmesi ve işçilere erzak sağlanması gibi görevler verilmiştir. İşçiler hiçbir şartta işlerinden ayrılma hakkına sahip değildirler.

Maden 1752 yılında soyulmuş; 1802 yılına kadar madende çevre köylerden işçiler çalıştırıldığından, istenen verim artışı sağlanamamıştır. 1807 yılında ise, işletme tesislerinin yetersiz olduğu gerekçesiyle iki ayrı fırının daha yapılması planlanmıştır. 1808 yılında Maden Emniyeti Yakup Ağa’ya fermanla Eminlik süresinin uzatıldığı bildirilerek, kendisinden, daha fazla kurşun ve gümüş üretilmesi istenmiştir (Su, 1939).

1839-1849 yılları arasında Balya Maden İşletmeleri açılmış (Su, 1939) ve 1868 yılında Alman uyruklu Reiser tarafından alınan işletme hakkı Lorium Şirketi’ne devredilmiştir. Böylece yabancı sermaye Osmanlılar döneminde 1868 yılında ilk defa Balya’ya gelmiştir. Maden 1920 yılına kadar Almanlar tarafından işletilmiştir. Ayrıca, 1878’de Fransız uyruklu Riol adında birisine 17.234 dönümlük alanda maden

arama, işletme ve mevcut curuflardan yararlanma hakkı 99 yıllığına tanınmıştır.

1892 yılında Kocagümüş, Karaaydın ve Balya'daki gümüşlü kurşun madenini işletmek üzere, Balya Karaaydın Anonim Şirketi (Socite Anonyme Ottomane Des Mines De Balia-Karaaydın) kurulmuştur. Söz konusu şirket, 1901 yılında yayınlanan fermanla, 99 yıllığına madeni işletme hakkını almıştır. 1901 yılında Mancılık'ta elektrik sistemi devreye sokularak, Anadolu'da Tarsusu, İstanbul ve Tarbzon ile birlikte ilk defa elektrik üretimi gerçekleştirilmiştir. 1911 yılında şirkette 175 müstahdem ve 1.165 işçi çalışmıştır. İşçi sayısı ile ilgili bu rakamlar, madende asansörün ve elektriğin kullanılması, işletmenin büyüklüğü ve kullanılan teknolojinin seviyesi hakkında fikir vermektedir. Ayrıca, maden işletmesinin ihtiyacından fazla üretilen elektrik, yerel yönetime verilerek, çevrenin aydınlatılması için kullanılmıştır. Balya Karaaydın Şirketi, üretilen madenleri Akçay limanına ulaştırılmak için, Balya-Palamutluk arasına, 62 km uzunluğunda ve 60 cm genişliğinde bir dekovil hattı döşerken, Palamutluk-Akçay arasına da tren hattı yaptırmıştır. Bu yatırımlar sayesinde; madenler dekovil hattından hayvanlarla Palamutluk'a kadar çekilmiş, buradan ise, trenlerle Akçay'a aktarılmış, oradan da gemilerle yurt dışına gönderilmiştir.

1925 yılından sonra kurşun üretimi azalmış, üstelik bu yıllarda dünya piyasalarında kurşun fiyatları da düşmüştür. Ayrıca, 1930'larda Dünyada yaşanan ekonomik kriz de, Balya maden işletmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durum, Balya Karaaydın Anonim Şirketi'ni zor durumda bırakmıştır. Şirket, işçi çıkarma yoluna gitmiştir. Şirkete destek olmak amacıyla çıkarılan bir kanunla şirketin madenlerde kullandığı malzemeleri, yurt dışından gümrüksüz getirmesi sağlanmıştır. Bütün bu tedbirlere rağmen, maden işletmesi ekonomik olmadığı gerekçesiyle 1939 yılında kapatılmıştır. 9 bin işçinin çalıştırıldığı maden işletmeleri işçi sayısı, (09.05.2005 tarihli Evrensel Gazetesi) 1930 ekonomik krizinde 3-4 bin işçinin işine son verilmesiyle önemli ölçüde düşmüş, şirket kapandıktan sonra ise mevcut işçiler ile iş makineleri Soma'ya nakledilmiştir.

5. Nüfus Hareketleri

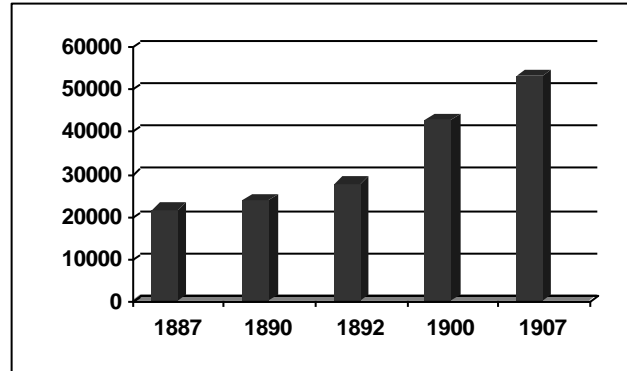
Türkiye'de ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapıldığı için, bu tarihten önceki Balya ile ilgili nüfus verilerine değişik kaynaklarda

ulaşmıştır. Bu kaynaklardaki nüfus verileri birbirini tutmamakta ve bu verilerin sadece şehir merkezine değil, ilçe geneline ait olduğu görülmektedir. Yine değişik kaynaklarda maden işletmesinde çalışan işçi sayıları da, nüfusla ilgili genel fikir verdiği için, oldukça farklı rakamlar olmasına rağmen, onlardan da yararlanılmıştır.

Balya'nın nüfus gelişimi iki döneme ayrılarak incelenebilir: Balya, nüfus gelişimi açısından, 1907 yılı öncesi ve sonrası oldukça farklı bir seyir izlemiştir. 1907 yılı öncesi maden işletmesinin açılması ile ülke içinden ve dışından göç alan Balya'nın nüfusu, hızlı ve sürekli olarak artmış, ancak; 1907 yılı sonrasında işletmenin verimli çalışmaması, işçi çıkarmalar ve işletmenin kapatılması ile sürekli azalmıştır.

<i>Tablo:1. Balya 'da 1887-1907 döneminde nüfus</i>			
Yıllar	Toplam Nüfus	Gayr-i Müslim	Bulgar
1887	21.509	341	--
1890	23.757	346	1.577
1892	27.696	--	2.343
1900	42.554	1.118	2.365
1907	52.689	--	--

(Kaynak: Mutaş, 2003)

Şekil- 2 Balya'nın 1887-1907 dönemindeki nüfus seyri

MADENCİLİK-ŞEHİRLEŞME İLİŞKİSİNE FARKLI BİR ÖRNEK: BALYA

Türkiye’de ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılı öncesine ait nüfus verileri, hakkında en önemli bilgi kaynağı olan salnamelerden sağlanır. 1305, 1307, 1308, 1324 ve 1325 tarihli salnamelere göre Balya’nın nüfusu, 1887’de 21.509, 1890’da 23.757, 1892’de 27.696, 1900’da 42.554 ve 1907’de ise 52.689 olarak belirlenmiştir. Bu verilere göre Balya’nın nüfusu, sürekli ve oldukça yüksek oranda bir artış göstermiştir. Balya nüfusu, 1887-1907 yılları arasındaki 20 yıllık bir dönemde 21.509’dan 52.689’a çıkararak, %145 oranında artmıştır (tablo 1, şekil 2).

Madencilik fonksiyonu, 1887-1907 döneminde Balya’da sadece nüfusu değil, nüfusun etnik ve dini yapısını da etkilemiştir. Balya’da 1887’de 341, 1890’da 346 ve 1900 yılında da 1.118 gayr-i müslim, 1890’da 1.577, 1892’de 2.343 ve 1900 yılında da 2.365 Bulgar ikamet etmiştir (tablo-1). Bu dönemde Balya’da yaşayan gayr-i müslimler, madeni işleten şirket tarafından ülke dışından getirilip istihdam edilen teknik elemanlardan oluşmaktadır.

1927 yılı öncesi dönemde, madende çalışan işçilerin sayısı hakkında değişik kaynaklarda farklı rakamlar bulunmaktadır. Söz konusu dönemdeki nüfus durumu hakkında fikir vermesi için, birkaç kaynaktan geçen işçi sayılarına değinilmesinin yararlı olacağı düşünülmüştür.

28 Ekim 1930 tarihli Son Posta Gazetesi, madendeki işçi grevleri ve madenin kapanma ihtimali ile ilgili olarak, “2 bine yakın insanın işsiz kalma tehlikesi ile karşı karşıya” kalışı haber yapılmıştır. “Canlı Tarihler, Hatıralarım” adlı eserde, 14 Eylül 1908 grevinin Türkiye’nin ilk amele grevi olduğunu ve Balya’dan 3 bin kişinin katıldığı (Ayni, 1945) belirtilmiştir. Bir başka eserde; 1925 yılında toplanan İstanbul Amele Birliği’ne 250 delegenin katıldığı, bunların İstanbul’dan 19 bin, Zonguldak’tan 15 bin ve Balya-Karaaydın’daki 10 bin işçiyi temsil ettiği (Minh, 1960) ifade edilmiştir. Yine, “Türkiye’nin Bölgesel İktisat Tarihi 2”, adlı kitapta (Tekelli ve İlkin, 1977) Balya madeninde 3-4 bin kişinin çalıştığı, 1934 işçi grevine Balya’dan 3 bin kişinin katıldığı belirtilmiştir. 1967 yılında yayımlanan Balıkesir İl Yıllığı’nda da, 1931 yılı öncesinde madende 5 bin işçinin çalıştığına yer verilmiştir.

Balya’daki nüfusun 1907 yılı sonrasına bakılacak olursa, bu döneme ait ilk veri, 1927 yılı nüfus sayımına aittir. İkincisi ise, 1935 yılı ve sonrasında her beş yılda bir yapılan resmi Nüfus Sayımı sonuçlarıdır.

1927-2000 dönemine ait veriler, kırsal ve şehir nüfusu olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 1900'li yılların başlarında, madenlerin nispeten daha derinlerde kalması nedeniyle üretim maliyetlerinin arttığından maden işletmesi tam kapasite ile çalışmamıştır. Dünyada kurşun fiyatlarının düşmesinin yanı sıra, 1930'da yaşanan ekonomik kriz ile işçi çıkarmalar, işçi grevleri başlamış, işletme ekonomik olarak zor duruma düşmüş ve nihayet, 1939 yılında da tamamen kapanmıştır. Buradaki işçiler başka işletmelere nakledilmiştir. İlçede düzenli geliri olan bu nüfus kitlesinin gitmesi, Balya'daki ticari hayatı da olumsuz yönde etkilemiş ve dışarıya göçün ivmesi artmıştır. İlçeden sermayenin de çıkmaya başlaması, 1907'ye kadar göç alan Balya'yı dışarıya göç veren yerleşme haline dönüştürmüştür.

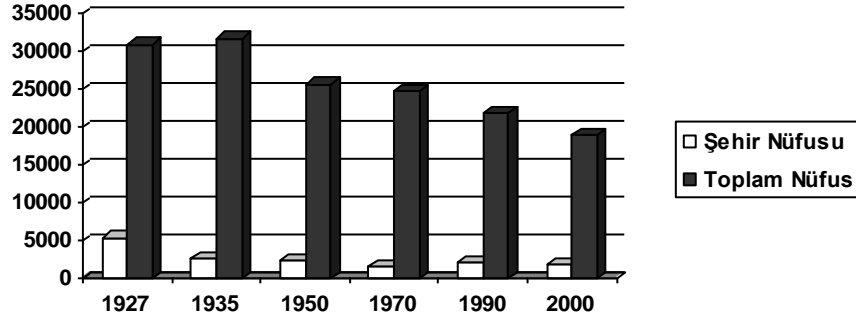
Balya'nın şehir nüfusu, 1927'de 5.424, 1935'de 2.731, 1950'de 2.362, 1970'de 1.686, 1990'da 2.248 ve 2000 yılında 1.916 olmuştur. 1927-2000 arasındaki 70 yılda Türkiye'nin genel nüfusu ve diğer yerleşmelerin nüfusları yüksek oranda artarken, Balya'daki şehirselsel nüfus, 5.424'ten 1.916'ya düşerek %65 oranında azalmıştır (Tablo-2, Şekil 3).

Bu dönemde (1927-2000) Balya'nın toplam nüfusunda da azalma meydana gelmiştir. 1927'de 30.846 olan toplam nüfus, 1935'de 31.632, 1950'de 25.577, 1970'de 24.669, 1990'da 21.781 ve 2000 yılında 18.869'e düşerek %39 oranında azalma meydana gelmiştir (Tablo 2, Şekil 3). Nüfustaki azalma şehir nüfusu ile şehre yakın ve madene işçi veren köylerden görüldüğü için toplam nüfustaki azalma oranı, şehir nüfusunda meydana gelen azalmadan daha az meydana gelmiştir.

Yıllar	Şehirselsel Nüfus	Toplam Nüfus
1927	5.424	30.846
1935	2.731	31.632
1950	2.362	25.577
1970	1.686	24.669
1990	2.248	21.781
2000	1.916	18.869

(Kaynak: DİE)

MADENCİLİK-ŞEHİRLEŞME İLİŞKİSİNE FARKLI BİR ÖRNEK: BALYA

Şekil- 3. Balya'da 1927-2000 döneminde şehir ve toplam nüfusun seyri

6. Sosyal Ve Ekonomik Yapıda Yaşanan Değişimler

Madencilik faaliyetleri Balya'daki nüfus yanında, nüfusun etnik yapısını da etkilemiştir. İlçede, maden işletmesinin yurt dışından teknik eleman ihtiyacını karşılama amacıyla getirilerek istihdam edilen azınlıklar ve gayr-i müslimler de yaşamıştır. Meselâ 1305, 1307, 1308, 1324 ve 1325 tarihli salnamelere göre 1900'da 42.554 olan Balya nüfusu, 2.365'i Bulgar ve 1.118'i gayr-i müslim olmak üzere 3.483 farklı milletten oluşmaktaydı. Bu miktar, ilçe toplam nüfus içerisinde %8.2'lik bir oranı bulmuştur. Günümüzde ise ne gayr-i müslim ne de farklı milletten insan yaşamaktadır.

Etnik ve dini yapı ilçenin yerleşmesini etkilemiştir. Hüdavendigâr 1324 yılı salnamesinin 569. sayfasında "1906 yılı itibariyle kazada 36 cami, 53 mescid, 4 kilise, 70 değirmen, 3 han, 5 maden fabrikası, 7 gazino ve 88 mektep vardır" şeklindeki ifadesi ile gayr-i müslimlerin sosyal yaşantıya etkisini göstermektedir. Günümüzde ilçede kilise ve gazino bulunmamaktadır. İşçilerin düzenli gelirlerinin olması ve dönemin şartlarına göre sahip oldukları refah seviyesinin getirmiş olduğu yaşam şekli ve eğlence kültürünün varlığı da gazinolardan anlaşılmaktadır.

İş imkanlarının iyi olması ve düzenli gelire sahip halkın varlığı, Balya'daki sosyal şartları da etkilemiştir. Balya "...1927'lerde 25 yataklı bir hastanesi, 5 yataklı frengili hastaları tedavi evi, eczanesi, sineması, 5 fabrikası, 5 maden kuyusu, 5 yapımevi..." (Kaynak Dergisi, 1935) sahibi iken, günümüzde hastane bile kalmamıştır. Sadece 1 adet sağlık merkezi

ve 1 adet de sağlık ocağı hizmet vermektedir. Yine Balya, "...1933'lerde 10 kilometrelik yolu, 8 kilometrelik kanalizasyonu, 1 motopompu, 3 tulumba ve 5 işçili bir yangın söndürme teşkilatı, belediye dispanseri, 65 dkknı, 5 mağazası, 3 lokantası, 2 gazinosu, 7 kahvehanesi, 2 hanı, 2 oteli ve 10 fırını..." olan bir maden şehri idi.

Maden ocaklarında kullanılan asansörler, madenlerin Akçay iskelesine taşınması için döşenen tren rayları da, Balya'da zamanın teknolojik şartlarından yararlanma seviyesini göstermektedir.

"Eski şirket, bütün işlerini insan kuvveti ile yapmakta idi. O zamanlar şirkette 3-4 bin amele çalışmakta olduğu gibi, kurşunun beher tonu 40 İngiliz altın lirasına satılıyordu. Bu yüzden kazaya her ay 200 ve 250 bin lira para giriyordu..." (Tekelli ve İlkin, 1977). İlçedeki ekonomik refah seviyesi ticari yapıyı etkilemiştir. Günümüzde düzenli geliri olan (devlet memurları dışında) insanların azalması, alım gücünün düşmesi sonucu ticari faaliyetler durma noktasına gelmiş, birçok esnaf işyerlerini kapatıp ilçeden göç etmiştir. İlçe, sadece nüfus kaybı ile kalmamış, girişimci ve sermaye kaybına da uğramıştır. İlçede otel bulunmamakta, birkaç lokanta, küçük market ve bakkal, tp, konfeksiyoncu ile eczane gibi zaruri ihtiyaçların karşılandığı işyerleri faaliyettedir. İlçede sinemanın bulunmayışı, ilçenin kültürel yapısı hakkında fikir vermektedir. Ayrıca tren yolları da sökülmüş olup, atıl bir durumdadır.

İlçedeki devlet daireleri nüfusun azalması ile işlevlerini kaybetmekte (Adliye 2004 Haziran ayında İvrindi'ye taşınmıştır), okulların ve öğrencilerin sayıları azalmaktadır. İki banka şubesinin (Ziraat Bankası ve İş Bankası) bulunduğu Balya'da, küçük sanayi sitesinde 2 adet hızar, 5 marangoz, 2'şer doğramacı ve oto tamircisi, 5 soğuk demirci bulunmaktadır. İlçeye Balıkesir il merkezine düzenli otobüs seferleri devam etmektedir. İlçede yılda iki defa panayır kurulmaktadır.

İlçe 1940 yılı öncesi bir maden şehridir. "İlçe bir maden kasabası olarak faaliyet döneminde 6-7 bin nüfusu sinesinde barındırmıştır. Bu dönemde halk geçimini tamamen maden işçiliğine bağlamıştır. Maden şirketi (Karaaydın şirketi) cevherin azalması ile (...1931'den evvel 5.000 işçi ile yılda 35-40 bin ton saf kurşun elde edilirken bu miktar 1935'te 16.000 tona düşmüştür) 1931 yılında madeni başka bir şirkete devretmiştir. Bundan sonra işler makineleşmiş, iş hacmi daralmış, bu

MADENCİLİK-ŞEHİRLEŞME İLİŞKİSİNE FARKLI BİR ÖRNEK: BALYA

yüzden ilçe ekonomik bünyesi sarsılmıştır. 1939 yılında şirket faaliyetine tamamen son verdiğinden halkın çoğu geçim kaygısı ile diğer il ve ilçelerdeki madenlere çalışmaya gitmek zorunda kalmıştır” (Balıkesir İl Yıllığı, 1967). Bunun sonucu olarak ilçenin ekonomik yapısı değişmiştir.

Günümüzde Balya'nın, “Ekonomisi tarıma dayanır. Toprakları verimsiz olduğundan sınırlı üretim yapılır. Başlıca tarım ürünleri buğday, arpa, mısır ve nohuttur. Meyvecilik, bağcılık, hayvancılık ve ormancılık da ekonomide önemli yer tutar” (Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Balıkesir, 1999).

Balya, 2003 yılında yayınlanan “İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişme Raporu”na göre, Türkiye’de 858 ilçe içerisinde 653., Balıkesir ili sınırları içerisinde ise, 19 ilçe içerisinde son sırada ve 5. grupta yer almaktadır.

7. Sonuç

Madencilik fonksiyonu, Kocagümüş Köyü'nü Balya şehrine dönüştürmüştür. Sağladığı istihdam imkânları, çevresindeki köylerin dışında, yurt içinden ve yurt dışından göç almasına yol açmıştır. Balya'nın nüfusu 1887-1907 yılları arasındaki 20 yıllık bir dönemde 21.509'den 52.689'a çıkarak %145 oranında artmıştır. Bunun dışında farklı milletlere ve inançlara mensup insanlar yaşamıştır. Şehirdeki refah seviyesinin artması, sosyal hayatı ve ekonomik yapıyı da etkilemiştir. Dönemin şartlarına göre ticarethaneleri, hastaneleri (25 yataklı bir hastane, 5 yataklı frengili hastaların tedavi evi), barları ve pavyonları, Balya'nın o günkü sosyal hayatı hakkında fikir vermektedir. Madencilik, Balya'da birçok ilkin de yaşamasını sağlamıştır. Balya, Anadolu'ya ilk yabancı sermayenin geldiği (1868), elektriğin ilk olarak üretilerek ve kullanıldığı (1901), Osmanlı Devleti'nde ilk işçi grevinin yapıldığı (14 Eylül 1908), altyapı tesislerinin ülkede ilklerden olduğu ve hava kirliliğinin ilk olarak yaşandığı şehirdir. Bu özellikleri ile Balya, tipik bir maden şehri hüviyetini kazanmıştır.

Ancak, 1939 yılında maden işletmesinin kapatılması, Balya'nın kaderini değiştirmiştir. O yıllarda, Türkiye'deki diğer bütün yerleşmelerin nüfusları artarken, istihdam imkânlarının ortadan kalkması ile Balya'nın nüfusu hızla azalmıştır. 1927-200 yılları arasındaki 73 yıllık

dönemde, şehir nüfusu 5.424'ten 1.916'ya düşerek %65, ilçe toplam nüfusu ise, 30.846'dan 18.869'a düşerek %39 oranında eksilmiştir. Farklı etnik yapıda ve inançta nüfus kalmamıştır. İlçede ticaret ve sosyal hayat olumsuz yönde etkilenmiştir. İlçedeki birçok devlet kuruluşu ya kapanmıştır, ya da başka bir yerleşmeye (Meselâ 2004 yılında Adliye İvrindi'ye) taşınmıştır. 2005 yılında çıkarılan mahalli idareler yasası ile kapanma tehlikesi ile karşı karşıya kalan belediye teşkilâtı, idari olarak ilçe statüsünde olduğu için varlığını sürdürmektedir. İlçede hastane ve sinema yoktur. Balya'da hâkim ekonomik fonksiyon, madencilikten tarım ve hayvancılığa dönmüştür. Gelişmiş seviyesi de oldukça gerileyerek, 2003 Yılı İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişme Raporu'nda, Türkiye'deki 858 ilçe içerisinde 653., Balıkesir ili sınırları içerisinde ise 19 ilçe içerisinde son sırada yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- ADIN, H., 1991, (Tarih, Coğrafya ve Sosyolojik Yönden) Balya İlçe Şanlı Yöreleri, Uğur Ofset Matbaa, Balıkesir.
- AYNİ, M. A., 1945, Canlı Tarihler, Hatıralarım, Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- BALIKESİR İL YILLIĞI, 1967
- BALIKESİR İL YILLIĞI, 1973
- BAYRAKTAROĞLU, Ş., ve GÜLTEKİN, E., 1979, "Balya Kurşun Madenleri Üzerinde Fransız Emperyalizmi-Balya'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Madenin Dünü-Bugünü", Ülke Dergisi, sayı:9, İstanbul.
- DİE, 1927, 1935, 1950, 1970, 2000 yılı nüfus sayım sonuçları, Ankara.
- GÖZLER, M. Z., 1993, "Osmanlılarda Maden İmtiyazları ve Batı Anadolu Madenlerinin Sömürülmesi", MTA Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni, cilt 2, Ankara.
- KIPÇAK, M. R., 1968, Turistik-Ekonomik Balıkesir, İstanbul.
- KIPÇAK, M. R., 1973, 50. Yılda Balıkesir, Balıkesir.

MADENCİLİK-ŞEHİRLEŞME İLİŞKİSİNE FARKLI BİR ÖRNEK: BALYA

- MİNİH, H. Ş., 1960, Selected Works (Hanoi Foreign Languages Publishing House) Vol:1,
- MUTAF, A.M., 2003, Salnamelere Göre Balıkesir, Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı, Balıkesir.
- TEKELLİ, İ., İLKİN, S., 1977, 1939 Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, Türkiye Bölgesel İktisat Tarihi, OTDÜ, Ankara
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN 75. YILINDA BALIKESİR, 1999
- UZUNÇARŞILI, İ. H., 1984, Anadolu Beylikleri, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., 2000, Karesi Vilayeti Tarihçesi, İstanbul.
- SİMGE, Y. K., 2005, Balya Madenleri (Osmanlı Madencilik Tarihindeki Yeri, Çıkarılan Madenler ve İşletilmesi), BAÜ, Sos. Bil. Enst., Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- SU, K., 1939, Balıkesir Madenleri, Resimli Ay Matbaası, İstanbul.

GAZETELER

EVRENSEL GAZETESİ

HÜRRİYET GAZETESİ

KARESİ GAZETESİ

SON POSTA GAZETESİ

DERGİLER

KAYNAK DERGİSİ, cilt 3, Balıkesir, 1936

İBRAHİM AYDIN